

a na problém a závažnost věci, jak přiblížit a zaujmout odbornou tematikou široké publikum, což v případě výstavního katalogu je nezbytné; zde však zbyl ještě velký prostor na cizelování.

Katalogová část je věnována dílům provedeným, v řadě případů však publikuje některé ze soch a obrazů poprvé. V průběhu práce na výstavě došlo k několika objevům; nejvýznamnějším z nich je patrně zjištění, že řezba Sv. papeže (č. kat. 43) pochází z dílny mnichovského Erasma Grassera a byla kdysi součástí výzdoby chórových lavic kostela Frauenkirche v Mnichově (Hana Vorlová). U mnoha dalších děl byla upřesněna datace, místo vzniku, eventuálně autorství. Kvalitu katalogu zvyšuje i fakt, že detailní pozornost byla zaměřena též na výtvarně méně atraktivní artefakty. Jedině tímto způsobem lze totiž postupně konkretizovat tvorbu a význam menších lokálních mistrů a jejich malířských a řezbářských dílen. Pozoruhodná je též práce s archivními materiály při průzkumu vytváření uměleckých sbírek a cest jednotlivých děl. Jedním ze zásadních přínosů předkládaného katalogu je ovšem skutečnost, že tým spolupracovníků shromáždil a utřídil umělecký materiál a dal ho dále v plen odborné veřejnosti; inspirativní text jistě vzbudí řadu diskusí, polemik a upřesnění. Leckdo bude například překvapen, že Sedící madona (č. kat. 29 – K. Chamonikola) je uvedena jako jediná práce ze sbírek Moravské galerie, jež je ze slovniny, a dále se pak o ní mluví výhradně jako o práci alabastrové (také její datace je zřejmě mnohem mladší). Zjevným falzem z 19. století je podle mého názoru řezba sv. Jiří (č. kat. 48 – K. Chamonikola), která je zde prezentována jako tyrolská práce z počátku 16. století. Způsob řezby (zejména tváře a vlasů) tomu neodpovídá; ostatně výroba „pozdně gotických“ svatojiřských falzů nebyla v 19. století vzácná – několik jich měl ve své svatojiřské sbírce na Konopišti i Ferdinand d'Este. Hlava starce (č. kat. 53 – H. Vorlová) je pak dílem sochaře z okruhu Jörga Syrlina staršího – typově vychází z byst chórových lavic ulmského Münsteru. To vše jsou ale jen drobné poznámky k zajímavému textu, kterému však občas v přílišných popisech vystavovaných děl scházela tvrdší redaktorská ruka.

Nenápaditá grafická úprava s drobným, obtížně čitelným typem písma a vcelku zbytečnou aktualizací gotické minuskuly nikterak neumenšuje solidní strukturu katalogu s úvodními studiemi, katalogovou částí a anglickým

překladem jednotlivých hesel. Výstavní katalog navazuje na poválečné bádání o malířství a sochařství Německa, Rakouska a Nizozemí na základě studia děl dochovaných na našem území a je dalším krokem k hlubšímu poznání umělecké produkce pozdního středověku této rozsáhlé oblasti.

JAN CHLÍBEC

ARCHEOLOGIE

Evžen NEUSTUPNÝ, *Teorie archeologie, Vydavatelství a nakladatelství*
Aleš Čeněk, Plzeň 2010

318 s., ISBN 978-80-7380-244-8

Nová monografie Evžena Neustupného navazuje na publikaci *Metoda archeologie* (české vydání 2007; anglické 1993 s titulem *Archaeological Method*), se kterou tvoří komplementární dvojici. Jedná se přitom o knihy, ke kterým nelze zůstat lhostejným nejen z pozice archeologie, ale ani z pozice ostatních humanitních věd. Obě knihy totiž překračují oborové hranice a prezentují osobitou metodu a teorii poznávání světa na základě hmotných pramenů.

Neustupný sám sebe vnímá jako archeologa, který ve svých pracích nejméně od 60. let vyvíjí myšlenkově koherentní archeologickou metodu a teorii, a to v izolaci, ale zároveň souběžně s tehdy se utvářející tzv. analytickou neboli procesuální archeologií. Z obecně sdílených zásad tohoto teoretického směru, živého v archeologii především v 60.–80. letech 20. století, pak v případě Neustupného vyniká snaha vytvořit archeologickou systematiku a ucelenou archeologickou metodu a teorii, stejně jako snaha aplikovat formální (tj. objektivní) vědecké metody. Charakteristickým rysem je také cyklicky pojatý poznávací proces, tj. neustálá zpětná vazba mezi daty a hypotézami, mezi indukci a dedukcí. Myšlení Neustupného přitom měly utvářet velké filozofické směry 19. století, konkrétně Hegelova dialektika i logika a Marxovo ekonomické učení; dále matematika, teorie systémů, programování počítačů či Saussurova lingvistika a metodologie věd. Každá diskuse s pracemi Neustupného proto na prvním místě znamená diskusi nad limity deduktivistického pojetí vědy, materialistického vidění světa a do

jisté míry také lineárního, mechanického vidění člověka a společnosti. Hodnocení autorových prací se tak může pohybovat mezi tvrdým a absolutním zamítnutím (např. M. Shanks v *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 1995), nebo naopak téměř bezvýhradným přijetím. Na druhou stranu lze u Neustupného upozorňovat zejména na ty postupy a myšlenky, které jedinečným způsobem umožňují propojit hypoteticko-deduktivní přístup s rozvíjející se hermeneutickou interpretací hmotných pramenů (S. Frommer, *Historische Archäologie*, Tübingen 2007).

Před zhodnocením vlastní *Teorie archeologie* je třeba uvést dříve publikovanou *Metodu archeologie*. Metoda Neustupného vychází ze základní teze, že archeologické prameny jsou němé a nelze je vysvětlit z nich samých, nýbrž pouze dodáním informace zvnějšku – např. na základě modelu odvozeného z živé skutečnosti. Interpretace archeologických pramenů, tj. poznání minulosti (nebo lépe přiblížení se poznání minulosti), je tak možné pomocí hypoteticko-deduktivního přístupu, konkrétně pomocí systematicky utvářených teoretických modelů a specifické archeologické metody. Ta se skládá ze tří na sebe navazujících kroků – analýzy, syntézy a interpretace:

(1) Analýza: na základě předběžného modelu jsou v archeologickém záznamu definovány jednotlivé prvky a vlastnosti a je vytvořena základní relační databáze (deskripční systém). Databáze vzniklá tímto způsobem nemá žádný významový obsah, neboť je analytickou rekonpozicí oddělena jak od původního archeologického záznamu, tak od předběžného modelu. Funkcí předběžného modelu je určit, na jaké prvky archeologický záznam rozdělit a které deskriptory zvolit při jeho popisu.

(2) Syntéza: jedná se o čistě formální (objektivní) proceduru, během které jsou pomocí matematických metod hledány statisticky významné korelace mezi jednotlivými prvky relační databáze. Jednotlivé prvky získané v předešlé analytické fázi rozkladem původního archeologického záznamu jsou tak nyní znovu skládány do jednotek stále ještě postrádajících význam, ale významu se již blížících, a to do formálních a abstraktních „archeologických struktur“. Neustupný přitom věří, že tyto struktury získané z relační databáze matematicko-statistickými algoritmy nesou význam a že jsou klíčem k přiblížení se poznání minulosti.

(3) Interpretace: zjištěné formální archeologické struktury jsou porovnávány s původním nebo jiným adekvátním modelem. Následně je vypracován nový model, který je již o něco bližší minulé skutečnosti. Tento nový model ovšem umožňuje opětovnou analýzu archeologického záznamu a celý třífázový poznávací proces se může opakovat do okamžiku, kdy přiblížení modelu a archeologických struktur je z pohledu badatele dostatečné.

V *Metodě archeologie* Neustupný věnoval jen málo místa tomu, jak vytvářet a aplikovat teoretické modely, které klíčovým způsobem vstupují do analytické a interpretační fáze metody. A právě toto téma řeší nově předkládaná *Teorie archeologie*. Podle autora má tato teorie umožnit vytvářet modely, které jsou testovány archeologickými prameny, a pokud je výsledek úspěšný, stávají se tyto modely teorií minulosti. Cílem archeologické metody je poznání minulé živé skutečnosti (autor používá pojem živá kultura, živý svět). Účelem archeologické teorie je pak výzkum, jak uchopit tuto minulou skutečnost, aby byla přístupná archeologické metodě; snaží se proto určit, z čeho se minulé živá skutečnost skládala, jak byly její jednotlivé prvky uspořádány a jakými událostmi se projevovала.

Teorii archeologie rozdělil autor do 13 kapitol uspořádaných do 4 základních bloků. V úvodním objasňuje svoje základní vědecké paradigma, styl a náplň práce, definuje vybrané obecné termíny a základy tzv. artefaktové archeologie. Ve druhém vypracovává svou „teorii lidského světa“, ve třetím se zabývá třemi základními rozměry artefaktů a konečně v posledním bloku diskutuje čtyři role artefaktů a otevírá několik tradičních a kontroverzních témat pravěké archeologie, zejména studium etnicity pravěkých populací na základě archeologických pramenů. Na teoreticko-metodologickou publikaci je pak kniha uzavřena překvapivě velmi stručnou bibliografií, která obsahuje asi 300 titulů, z toho se ale v jedné třetině jedná o autocitace (asi 90 prací), popř. o citace autorova otce a bratra (12). Z klíčových teoretických a metodologických studií E. Neustupný zmiňuje konkrétně jen zlomek od cca 12 zahraničních autorů, což stojí v kontrastu k myšlenkové bohatosti a dynamice současné archeologie (srv. např. sborníky redigované M. K. H. Eggertem, U. Veitem, C. Renfrewem, P. Bahnem, R. W. Preucelem, I. Hodderem, D. S. Whitleyem). Svůj omezený způsob citací a malou reflexi ostatních autorů

Neustupný vysvětluje jednak původností svých myšlenek, které se sice s mnohými shodují, ale vznikaly nezávisle, a pak zejména logicko-deduktivním způsobem své práce (tj. logickým vyvozováním jednotlivých tezí z druhých). Takový přístup ale přirozeně přináší velký handicap celé knize, neboť čtenář může jen obtížně kriticky zhodnotit autorovy myšlenky, pokud nemůže sledovat jejich původ. Tyto problémy pak zvyšuje poměrně častá absence některých v textu citovaných děl v seznamu literatury, popř. ještě častější chybná korelace (v seznamu např. chybí Neustupný 1967b; 1967e, uveden je pouze Neustupný 1967c; 1967d).

Anotovaná kniha má dva klíčové momenty. Prvním je hledání způsobu, jak zvnějšku dodat informaci jinak „němým“ archeologickým pramenům. Tento problém autor v principu řeší stejně jako velká část procesualismem ovlivněných archeologů, a to kontrolovaným uplatněním etnohistorických analogií, ve kterých jsou hledány nadčasové a mimoprostorové, tj. historicky nepodmíněné struktury (např. M. K. H. Eggert). Druhým klíčovým momentem je autorův jedinečný pohled na vlastní živou skutečnost, která je analyzována a vykládána jen s minimálním kontaktem s ostatními společenskými vědami, s jejich teoretickými přístupy a s jejich aktuálním poznáním. Archeologie je v práci Neustupného samostatnou vědou osvobozenou zejména od kulturněhistorických konceptů, které nemůže napodobovat, neboť povaha a výpověď archeologických pramenů je specifická. Na základě svých pramenů může archeologie identifikovat, sledovat a vysvětlovat i jevy, které nebyly a ani dnes nejsou lidmi běžně vnímány. Neustupný navrhuje, aby ústředním pojmem oboru byl „artefakt“, chápaný vůbec jako základní prvek lidského světa studovaného archeologií. Teorie archeologie se tak redukuje na „teorii artefaktů“. Výsledkem celého autorova textu, velkou měrou již ovlivněného tzv. interpretativní archeologií, je pak deduktivně vytvořený umělý a komplikovaný svět s originální koncepcí artefaktu, kultury, přírody, společnosti, kulturních procesů, svět jedinečné sociální teorie atd., kde následně ožívají diskutabilní představy prezentované zhuštěně zvláště v závěrečných kap. 12–13 (vztah jazyka, etnika a archeologické kultury), popř. v náčrtu základní periodizace pravěku (kap. 4.3 či 10.4). Nastíněným přístupem se Neustupný vymyká těm trendům, pro které je naopak příznačná

snaha vyvést archeologii z izolace a diskutovat její teoretické koncepty a poznatky nikoliv samostatně, ale v rámci dalších historických a společenských oborů, zejména v rámci kulturněantropologického přístupu.

Navzdory všemu je třeba vyzdvihnout, že anotovaná publikace výrazným způsobem ovlivňuje současné myšlení v české archeologii, a to z pohledu fascinovaného logikou, dedukcí a statistikou. Do české archeologie znovu vnáší nejen reflexi teoretických základů oboru, ale také důraz na kontrolovatelné argumentační postupy, modelové myšlení, systémový přístup, víru v možnost studovat nemateriální sféry kultury na základě materiální, optimismus v úspěšnou a objektivní interpretaci archeologických pramenů, ovšem pokud jsou správně formulovány otázky, metoda a teorie. Kniha je navíc jednou z mála ucelených teoreticko-metodologických prací v evropské archeologii, prací s explicitní teorií, přesně a jasně napsanou, a v konečném důsledku tak velmi inspirativní.

TOMÁŠ KLÍŘ

Magdalena BERANOVÁ – Michal LUTOVSKÝ, *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*, Libri, Praha 2009

475 s., ISBN 978-80-7277-413-5

Není neobvyklé, když od ukončení archeologického výzkumu do jeho zveřejnění uplyne i několik desítek let, avšak urazí-li obdobně dlouhou cestu i publikace shrnující výsledky práce jedné badatelské generace, zaslouží si takový příběh zvláštní pozornost. Syntéza české raně středověké archeologie byla připravována pracovníky Archeologického ústavu ČSAV již v 80. letech minulého století pod vedením Magdaleny Beranové, Zdeňky Krumphanzlové a Zdeňka Váni, bohužel úsilí tohoto autorského kolektivu nebylo na počátku 90. let, kdy byl rukopis dokončen, završeno publikací. Anotovaná monografie je výsledkem spolupráce M. Beranové a Z. Krumphanzlové, které původní rukopis průběžně doplňovaly a upravovaly. Do výsledné podoby textu zasáhl ještě při závěrečné redakci Michal Lutovský. Jeho vklad je patrný především v kapitolách věnovaných mohylovým pohřebištím, slavníkovské problematice a tzv. knížecím hrobům. Můžeme však litovat, že v případě od-